

Relationships Between Counselors' Attitudes towards Spirituality and Effective Counselor Characteristics

Figen Kasapoğlu, Istanbul 29 Mayıs University, ORCID ID: 0000-0002-4991-1409

Mustafa Kutlu, Inonu University, ORCID ID: 0000-0002-1919-7371

Abstract

The purpose of this research is to examine the attitudes of counselors about spiritual issues in the counseling process in terms of their spiritual orientations and effective counselor characteristics. The universe of the research consists of counselors who work in public schools and guidance research centers in Istanbul and complete their undergraduate education in guidance and counseling program. The sample of the study consists of 514 (344 females) consultants selected by appropriate sampling method. Personal Information Form, Effective Counselor Characteristics Assessment Scale, Spiritual Orientation Scale, and Spirituality in Counseling Counselor Attitude Scale were used as data collection tools. Multiple regression analysis was conducted to examine the attitudes of psychological counselors, which are the main purpose of the study, in the counseling process in terms of spiritual orientations and effective counselor qualities. The results of the analysis indicated that the spiritual orientation, and the flexibility dimension of the characteristic of effective counselors were significantly and positively predicts the attitudes of the counselors about the spiritual issues in the counseling process; it has shown that the intellectual competence dimension of the characteristic of effective counselors were significantly and negative way predicts the attitudes of counselors about spiritual issues in the counseling process. It was found that energy, support, goodwill and self-awareness characteristics of effective counselors did not significantly predict counselors' attitudes towards spiritual issues during the counseling process. The findings of the study were interpreted within the framework of the relevant literature and suggestions were presented.

Keywords: *Effective Counselor Characteristics, Spirituality, Counselors' Attitudes towards Spirituality in Counseling*

Inonu University
Journal of the Faculty of
Education
Vol 22, No 2, 2021
pp. 1015-1045
DOI:
10.17679/inuefd.856748

Article type:
Research article

Received : 08.01.2021
Accepted : 15.06.2021

Suggested Citation

Kasapoğlu, F. & Kutlu, M. (2021). Relationships between counselors' attitudes towards spirituality and effective counselor characteristics, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 22(2), 1015-1045. DOI: 10.17679/inuefd.856748
This article is based on part of the doctoral dissertation completed in 2019.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The therapeutic relationship and counselor qualifications established between the counselor, and the client determine the effectiveness of the counseling process (Corey, 2012; Norcross & Wampold, 2019). In an effective counseling, body, mind and soul are handled together (Corey, 2006). Cormier and Cormier (1998), emphasized the characteristics of "intellectual competence", "energy", "flexibility", "support", "goodwill" and "self-awareness" as the characteristics that effective consultants should have (as cited in Gladding, 2013). Myers, Sweeney, and Witmer (2000, p. 252) define spirituality as "the quality of human existence that includes a consciousness of power or existence that goes beyond the material aspect of life and a deep commitment to the universe and a sense of integrity". Spirituality has been accepted as an important coping factor and cultural phenomenon that can affect the therapeutic relationship and process as well as therapy outcomes over time (Gladding, 2013; Maise et al., 2018). For many people seeking help from a counselor, spirituality is one of the important aspects of their lives (Burke et al., 2005). Therefore, it seems important that psychological counselors are prepared for such clients.

Attitude towards Spirituality in Psychological Counseling is generally defined as the handling of spiritual perspectives in the counseling process in an ethically appropriate and culturally sensitive manner. In this context, (i) establishing a morally clear and safe therapeutic relationship, (ii) setting spiritual goals in psychotherapy, (iii) making spiritual evaluations, (iv) complying with ethical rules, and (v) applying appropriate spiritual interventions in therapy, spiritual expresses sensitivity to issues (Richards & Bergin, 2004, 2005).

Purpose

In the light of the relevant literature, it is thought that the spiritual orientation of the counselors is related to their attitudes towards spiritual issues in counseling. On the other hand, considering that the aim of the psychological counseling profession is to help the clients

to recover, it is seen as an attitude that can be expected from effective counselors to consider the spiritual dimension in the counseling process among all possible healing resources. Therefore, in this study, it was aimed to examine the attitudes of the counselors to address spiritual issues in counseling in terms of their spiritual orientation and effective counselor characteristics.

Method

The examination of counselors' attitudes towards spiritual issues during the counseling process in terms of their spiritual orientation and effective counselor characteristics is a relational research model.

Participants. 514 [344 (66.9%) females and 170 (33.1%) males] counselors participated in the study.

Instruments and procedure. Personal Information Form, Effective Counselor Characteristics Assessment Scale, Spiritual Orientation Scale, and Spirituality in Counseling Counselor Attitude Scale were used as data collection tools. The research data were obtained from the counselors working in the official schools and guidance and research centers affiliated to the Ministry of National Education in the province of Istanbul between April and June in the 2017-2018 academic year.

Data analysis. Incomplete, incorrect markings and extreme values were excluded from the analysis. Relationships between variables were tested using Pearson's correlation coefficient and multiple regression analysis. In this study, the significance level was taken as .05. SPSS package program was used for statistical analysis.

Findings

A positive and significant relationship was found between attitudes towards spirituality in counseling and spiritual orientation score ($r = .43, p < .01$), and a positive and significant relationship between spiritual orientation score and goodwill score ($r = .11, p < .05$). There was

no significant relationship between attitudes towards spirituality in counseling and effective counselor characteristics (ECC) total and ECC sub-dimensions ($p > .05$).

There was a significant correlation between the variables of spiritual orientation and effective counselor competencies of intellectual competence, energy, flexibility, support, goodwill and self-awareness and counselor attitudes towards spiritual issues in counseling ($R = .458$, $R^2 = .210$) ($F(7-506) = 19.228$, $p < .01$). These seven variables explained 21% of the change in attitudes towards spirituality in counseling. Based on the standardized regression coefficients, the order of relative significance of the predictive variables on the attitudes towards spirituality in counseling was as follows: Spiritual orientation ($\beta = .434$), flexibility ($\beta = .154$), intellectual competence ($\beta = -.132$), goodwill ($\beta = -.094$), self-awareness ($\beta = .059$), energy ($\beta = -.046$) and support ($\beta = .029$). Based on the significance of regression coefficients, the variables of spiritual orientation ($p < .01$), flexibility ($p < .01$) and intellectual competence ($p < .05$) were the significant predictors of counselors' attitudes towards spirituality in counseling.

Discussion & Conclusion

The results of the analysis indicated that the spiritual orientation, and the flexibility dimension of the characteristic of effective counselors were significantly and positively predicts the attitudes of the counselors about the spiritual issues in the counseling process; it has shown that the intellectual competence dimension of the characteristic of effective counselors were significantly and negative way predicts the attitudes of counselors about spiritual issues in the counseling process. It was found that energy, support, goodwill and self-awareness characteristics of effective counselors did not significantly predict counselors' attitudes towards spiritual issues during the counseling process.

Psikolojik Danışmanların Maneviyata İlişkin Tutumları ve Etkili Danışman Nitelikleri Arasındaki İlişkiler

Figen Kasapoğlu, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-4991-1409
Mustafa Kutlu, İnönü Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-1919-7371

Öz

Bu araştırmanın temel amacı psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi konulara ilişkin tutumlarını manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri açısından incelemektir. Araştırmanın örnekleme uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 514 (344 kadın) danışmandan oluşmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Etkili Psikolojik Danışman Niteliklerini Değerlendirme Ölçeği, Manevi Yönelim Ölçeği ve Psikolojik Danışmada Maneviyata Yönelik Danışman Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi konulara ilişkin tutumlarını manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri açısından incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, manevi yönelim ve etkili danışman niteliği esneklik boyutunun danışmanların danışma sürecinde manevi konulara ilişkin tutumlarını anlamlı düzeyde ve pozitif yönde; etkili danışman niteliği entelektüel yeterlik boyutunun ise anlamlı düzeyde ve negatif yönde yordadığını göstermiştir. Etkili danışman niteliklerinden enerji, destek, iyi niyet ve öz-farkındalık boyutlarının danışmanların danışma sürecinde manevi konulara ilişkin tutumlarını anlamlı düzeyde yordamadığı bulunmuştur. Araştırmanın bulguları ilgili alan yazın çerçevesinde yorumlanmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Psikolojik Danışma, Etkili Psikolojik Danışman Nitelikleri, Maneviyat, Psikolojik Danışmada Maneviyata Yönelik Danışman Tutumu.*

Inönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 22, Sayı 2, 2021
ss. 1015-1045
DOI:
10.17679/inuefd.856748

Makale türü:
Araştırma makalesi

Gönderim Tarihi :
08.01.2021
Kabul Tarihi :
15.06.2021

Önerilen Atıf

Kasapoğlu, F. & Kutlu, M. (2021). Psikolojik danışmanların maneviyata ilişkin tutumları ve etkili danışman nitelikleri arasındaki ilişkiler. *Inönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1015-1045. DOI: 10.17679/inuefd.856748
 Bu makale 2019 yılında tamamlanan doktora tezinin bir kısmına dayanmaktadır.

Psikolojik Danışmanların Maneviyata İlişkin Tutumları ve Etkili Danışman Nitelikleri Arasındaki İlişkiler

Geçen yüzyılın sonlarına doğru dünyada psikolojik danışma ve psikoterapi alanı, manevi konulara eğilme gereksinimini fark etmiş, maneviyat konusu psikiyatristler ve psikologlar tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Maneviyat, zamanla psikolojik danışma ilişkilerini, terapötik süreç ve sonuçlarını etkileyebilen önemli bir kültürel olgu ve başa çıkma unsuru olarak kabul edilmiştir (Gladding, 2013; Matise vd., 2018). Aynı zamanda ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik danışmada maneviyatı ele alma konusundaki tutumlarını çeşitli değişkenlerle birlikte inceleyen çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Adams, 2012; Burke, 2001; Cornish vd., 2012; Francis, 2011; Henriksen Jr. vd., 2015; Hickson vd., 2000; Quillin, 2003; Martinez, 2004; Matthews, 2004; Plump, 2011; Shuler, 2009; Smith, 2006; Weiss, 1999). Bu araştırmada Türkiye'deki psikolojik danışmanların danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumları ile manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Etkili Psikolojik Danışman Özellikleri

Psikolojik danışma uygulamasının başarısı terapötik ilişkinin etkinliğine bağlıdır (Kuzgun, 1997). Danışman ve danışan arasında kurulan terapötik ilişki ve danışman nitelikleri danışma sürecinin etkinliğini belirlemektedir (Corey, 2012; Duncan vd., 2010; Lambert, 2013; Norcross & Guy, 2007; Norcross & Wampold, 2019). Araştırmalarda etkili danışmanların nitelikleri genel olarak empati, kabul, içtenlik, güçlü kişiler arası beceriler, duygusal dengelilik, cesaretlendirici olma, olumlu ve gerçekçi öz saygı, öz farkındalık, kültürel yeterlilik, belirsizliğe tolerans, entelektüel yeterlilik, etik olma, nesnellik, adil olma, esneklik ve değişime açıklık olarak belirtilmektedir (Gladding, 2013; Neukrug, 2016; Nystul, 2016; Pope, 1996; Pope & Kline, 1999; Seligman ve Reichenberg, 2013). Bu özelliklerin yanı sıra iyilik hali bakış açısını benimseme, bir kurama yakınlık, sanatçı ruhlu olma, sabır, öz kabul, iyi niyet gibi nitelikler de etkili danışmanların nitelikleri arasında yer almaktadır (Gladding, 2013; Moss & Gloviak, 2017;

Neukrug, 2016; Nystul, 2016). Ayrıca son zamanlarda bazı araştırmacıların danışanın manevi boyutuna duyarlı olmayı ve danışanın bu yönünü danışma sürecinde dikkate almayı etkili danışmanların niteliklerinden biri olarak ele aldıkları görülmektedir (Moss ve Gloviak, 2017; Nystul, 2016; Oluseyi & Oreoluwa, 2014).

Cormier ve Cormier (1998), etkili danışmanların sahip olması gereken altı nitelik vurgulamıştır (aktaran Gladding, 2013). Bu özellikler “entelektüel yeterlik”, “enerji”, “esneklik”, “destek”, “iyi niyet” ve “öz-farkındalık”tır. Bu özelliklerden *entelektüel yeterlilik*, danışmanın hızlı ve yaratıcı olduğu kadar öğrenme isteğini ve yeterliliğini; *enerji*, gün içerisinde arka arkaya birden çok danışanla seanslarda etkin olma ve bunu sürdürebilme becerisini; *esneklik*, bir kuramsal yaklaşıma bağlı kalmadan danışanın ihtiyacına göre farklı teknik ve kuramı seçebilme, farklı yöntem ve teknikleri danışanlarına uyarlayabilme becerisini; *destekleyici olmak*, danışanın umudunu yeşertirken, kendi kararlarını vermesinde cesaretlendirme becerisini; *iyi niyet*, etik kurallar çerçevesinde, yapıcı bir şekilde danışanın iyiliğini gözetme arzusunun; *öz farkındalık*, davranışları, değerleri ve duyguları da kapsayan kendilik algısını ve kişiyi etkileyen faktörlerin neler olduğunun ve bu faktörlerin kişiyi nasıl etkilediğinin farkında olma yeteneğini ifade etmektedir. Bu araştırmadaki etkili danışman nitelikleri, Cormier ve Cormier’in vurguladığı etkili danışman özelliklerini içermektedir.

Psikolojik Danışman’ın Maneviyatı

Sağlıklı yaşam modelleri, akreditasyon standartları, tanı ölçütleri ve maneviyat hakkındaki akademik literatür genel olarak, danışanın sağlığı, iyi oluşu ve gelişimi üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte danışmanların ve danışman adaylarının manevi yaşamlarının da üzerinde durulmasını hak ettiği öne sürülmektedir. Nitekim araştırmacılar, ruh sağlığı uzmanlarının yaşamlarında maneviyatın önemli olduğunu vurgulamaktadır (Cashwell vd., 2007; Shafranske & Malony, 1990; Plumb, 2011).

Psikolojik danışmanın portresi çizilirken, bir danışmanın başkalarının başarmasına yardımcı olmayı umduğu davranışlara model olabilmek için her şeyden önce kendisi fiziksel,

zihinsel, sosyal-duygusal ve manevi olarak büyümeye kendisini adanması, danışman özellikleri arasında yer almaktadır (Egan, 1997). Sargeant (1989), terapistlerin manevi iyi oluşunun danışan hizmetleri bakımından önemli olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Wittine (1995), güçlü bir maneviyat duygusunun terapistlerin danışanlarının ıstırabına tanıklık etme ve güçlü kalma yeteneklerini artırdığını öne sürmüştür. Birçok durumda Psikolojik Danışman'ın maneviyatı, danışanın manevi konularına uyum sağlayabilmesi için bir değer alt yapısı oluşturabilir. Bu nedenle psikolojik danışmanların danışanlarının maneviyatının yanı sıra, kendi maneviyatlarını da değerlendirmeleri önerilmektedir (Gladding, 2013, s.120).

Psikolojik Danışmada Maneviyat

Psikolojik danışma ve maneviyat bazı yönlerden benzer hedeflere sahiptir. Her ikisi de kendini kabul etmeyi, başkalarını ve kendini affetmeyi, birinin eksikliklerini kabul etmeyi, kişisel sorumluluğu üstlenmeyi, acı ve hınçlardan kurtulmayı, suçluluk duygusuyla başa çıkmayı ve kişinin kendine yönelik yıkıcı düşünce, duygu ve davranış biçimlerini bırakmayı öğrenmeyi vurgulamaktadır (Burke vd., 2005; Corey, 2012). Maneviyat teriminin, özellikle ruh sağlığı, sosyal ve davranış bilimcileri arasında ne anlama geldiğiyle ilgili bir fikir birliği yoktur (Zinnbauer vd., 1997). Maneviyat birçok araştırmada tanımlanmaya çalışılmış olsa da tanımlanması zor, karmaşık ve çok boyutlu bir kavramdır (Haddock & Falkner, 2017; Koenig, 2018, West, 2000; Zinnbauer vd., 1997). Bu çalışmada psikolojik danışma Alanında İyilik Hali Modelini geliştiren Myers ve arkadaşlarının (2000, s. 252) maneviyat tanımına yer verilmiştir: *“Yaşamın maddi yönünün ötesine geçen bir güç veya varlık bilinci ve evrene derin bir bağlılık ve bütünlük duygusunu içeren insan varoluşunun niteliğidir.”*

Amerikan Psikoloji Birliği'nin (APA, The American Psychological Association) bir bölümü olan Din ve Maneviyat Psikolojisi Topluluğu, insanların yaşamlarında ve psikoloji disiplinde din ve maneviyatın önemini anlaşılmasını sağlamak için yapılan psikolojik teori, araştırma ve klinik uygulamaları desteklemektedir (APA, t.y). Aynı şekilde Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA, American Counseling Association) bünyesinde bulunan Psikolojik Danışmada

Manevi, Etik ve Dini Değerler Birliği (ASERVIC, Association for Spiritual, Ethical, and Religious Values in Counseling) manevi, etik ve dini değerlerin kişinin genel gelişimi için gerekli olduğu düşüncesiyle bu değerleri danışma sürecine entegre etmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır (ASERVIC, 2017). Aynı zamanda ACA'nın mesleki etik kurallarına göre danışmanların danışanların manevi yönüne duyarlı olma sorumluluğu bulunmaktadır (ACA, 2014). Ruh Hastalıkları Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın (DSM, The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) beşinci basımında, din ve maneviyat esas olarak kültür kategorisinde yer almıştır (American Psychiatric Association, 2013). Böylece kültürel çeşitliliğe yapılan vurgu, dindarlık ve maneviyat konularına patolojik olmayan bir bakış açısı sağlamıştır (Prusak, 2016).

Ruh sağlığı uzmanları psikolojik danışma sürecinde manevi konuların ele alınmasının önemine yönelik bazı sebepler göstermişlerdir: Maneviyatın evrensel bir insan yapısı olarak görülmesi (Helminiak, 2001; Ingersoll, 2004), birçok kişinin yaşamında yaygın olması (Burke vd., 2005; Cashwell & Young, 2011a; Johnson, 2013), yaşamın önemli bir yönü ve kişilik gelişiminin ayrılmaz ve gerekli bir parçası olup keşfedilmesinin kişiyle ilgili değerli bilgiler veriyor olması (Elkins, 2005, 2015; Sperry & Shafranske, 2005), potansiyel olarak yararlı bir destek ve güç kaynağı olması (Barnett, 2016; Corey, 2012; Corey vd., 2011, Fallot, 2001; Pargament, 2011; Pargament vd., 2005; Shafranske & Malony, 1990), sıkıntıların kaynağı olabilmesi (Ano & Pargament, 2013; Barnett, 2016; Chandler vd., 1992; Corey, 2012; Corey vd., 2011; Pargament, 2011), mesleki etik kurallar tarafından zorunlu olması (ACA, 2014), çok kültürlü duyarlılığın bir parçası olması (ACA, 2014; Curtis & Davis, 1999; Fukuyama & Sevig, 1997; Ljungberg, 2006; Robertson, 2010; Sue & Torino, 2005), bütüncül yaklaşımın bir boyutu olması (Burke vd., 2005; Myers & Williard, 2003; Passmore, 2003; Robertson, 2010), iyilik hali yaşam tarzının bir bileşeni olması (ACA, 2010; Myers, 2009; Myers & Sweeney, 2008) gibi faktörler maneviyatın psikolojik danışma sürecinde ele alınmasının sebepleri arasında sayılmaktadır.

Psikolojik danışmandan yardım isteyen birçok insan için maneviyat yaşamlarının önemli yönlerinden birini oluşturmaktadır (ACA, 2015; Burke vd., 2005; Gladding & Crockett, 2019;

Hook vd., 2019). Bu sebeple bazı danışanlar için danışma sürecinde maneviyat önemli bir konu haline gelebilmektedir (Garner vd., 2017). Örneğin Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (2014) yaptığı dini hayat araştırmasına göre, Allah’ın varlığına inanıyorum diyenler %98.7; bir sebebe bağlı olmadan dua ederim diyenler %92.5, şükretmek için dua edenler %55, sıkıntıya düştüğünde dua edenler %47, yakınıni kaybettiğinde dua edenler %43, mutlu olduğunda dua edenler %39; dindarım diyenler %68’tir. Başka bir anket çalışmasında, araştırma ve anket şirketi Konda'nın son 10 yıllık toplumsal değişim raporuna göre ise Türkiye’de kendini 'ateist' olarak tanımlayanların oranı üç katına çıkarak yüzde 1'den yüzde 3'e yükselmiş ve kendini 'inançsız' olarak tanımlayanların oranı da yüzde 1'den yüzde 2'ye çıkmıştır. Kendini 'dindar' olarak tanımlayanların oranı yüzde 55'ten yüzde 51'e düşmüştür (Euronews, 2019). Bu iki raporun sonuçları, potansiyel danışanlar arasında manevi sorun ve kaygılarıyla baş etmeye çalışanların veya sorunlarıyla baş etmek için manevi kaynaklarını kullananların olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla psikolojik danışmanların böyle danışanlara hazırlıklı olmaları önemli görünmektedir.

Son zamanlarda manevi yönelimli psikoterapilerin etkililiği üzerine meta analiz çalışmaları yapılmaktadır (Hook vd., 2019; Worthington vd., 2011). Örneğin, Hook ve arkadaşları (2019) psikolojik danışma ve psikoterapiyi danışanın manevi değerlerine göre uyarlanmanın etkinliğini meta analiz yöntemiyle incelemiş ve maneviyatla uyarlanmış psikoterapilerin etkinliğini alternatif psikoterapilerle karşılaştırmıştır. Yapılan analizlerde, maneviyatla uyarlanmış psikoterapilerin, danışanların psikolojik ve manevi işlevlerinde psikoterapilere kıyasla daha fazla iyileşme ile sonuçlandığı bulunmuştur. Araştırmacılar bu sonuçları kanıta dayalı terapötik uygulamalar açısından önemli bulmuştur.

Psikolojik Danışmada Maneviyata Yönelik Tutum

Genel olarak, manevi perspektiflerin etik olarak uygun ve kültürel duyarlılığa sahip bir şekilde danışma sürecinde ele alınması olarak tarif edilmektedir. Bu kapsamda (i) manevi açıdan açık ve güvenli bir terapötik ilişki kurmak, (ii) psikoterapide manevi hedefler koymak,

(iii) manevi değerlendirmeler yapmak, (iv) etik kurallara uymak ve (v) terapide uygun şekilde manevi müdahaleleri uygulamak, danışma sürecinde manevi konulara duyarlılığı ifade etmektedir (Richards & Bergin, 2004, 2005).

Alanyazın incelendiğinde, hem danışmanlar hem de danışman eğitimcileri için manevi konuların psikolojik danışma sürecinde potansiyel olarak önemli; terapötik, eğitim ve etik açıdan uygun konular olduğu çeşitli çalışmalarla desteklenmektedir (bkz., Bluemlein, 2003; Bohecker vd., 2017; Burke vd., 2005; Butts & Gutierrez, 2018, Chou & Bermender, 2011; Takmaz, 2017; Garner vd., 2017; Henriksen vd., 2015). Aynı zamanda terapistlerin manevi değerleri ile psikolojik danışma ve psikoterapide maneviyata ilişkin tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da mevcuttur (rn., Brown vd., 2013; Burke, 2001; Cornish vd., 2012; Francis, 2011; Harper, 2012; Hofmann, 2009; Lawler, 2007; Lemkuil, 2007; Martin-Causey, 2001; Plumb, 2011; Weiss, 1999).

İlgili alanyazın işiğinde, danışmanların manevi yönelimlerinin danışmada manevi konulara yönelik tutumları ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca psikolojik danışma mesleğinin amacının danışmanların iyileşmelerine yardım etmek olduğu göz önüne alındığında tüm olası iyileştirme kaynaklarının içinde manevi boyutun da danışma sürecinde dikkate alınması etkili psikolojik danışmanlardan beklenilebilecek bir tutum olarak görülmektedir. Bundan dolayı, bu araştırmada danışmanların danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumları ile manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Psikolojik danışmanların mesleki uygulamalarında manevi konulara bakış aıalarında farkındalık kazanmaları ve i gr sağlamaları amacıyla böyle bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Alanyazına bakıldığında, yurt dışında, danışmanların manevi konulara yönelik tutumlarının incelendiği çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de ise bu konuyu ele alan tek çalışmaya ulaşılmıştır (Takmaz, 2017). Yine yurt dışında danışmanların manevi yönelimleri ile danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumlarını inceleyen çalışmalara rastlanmıştır. Türkiye’de ise böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca yurt dışında ve yurt

içinde danışmanların danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumları ile etkili danışman nitelikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın, psikolojik danışma alanında manevi konuların ele alınabileceğini gündeme getirmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Söz konusu tutumun özellikle etkili danışman nitelikleri ve danışmanların manevi yönelimleri ile birlikte çalışılmasının alanın bilimsel birikimine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Yöntem

Psikolojik danışmanların danışmada manevi konulara yönelik tutumları, manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri arasındaki , ilişkiisel araştırma modelidir (Büyüköztürk vd., 2010). Bu çalışmada, Psikolojik Danışmada Maneviyata Yönelik Danışman Tutumu (PDMDT) bağımlı (yordanan) değişken; Manevi Yönelim (MY) ve Etkili Psikolojik Danışman Nitelikleri (EPDN) bağımsız (yordayan) değişkenler olarak alınmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın grubu, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Nisan-Haziran aylarında İstanbul ilinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okullarda ve rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan psikolojik danışmanlardır. Araştırmaya 514 [344 (%66.9) kadın ve 170 (%33.1) erkek] psikolojik danışman katılmıştır. Katılımcıların yaşları; 63'ü (%12.3) 25 ve altı, 250'si (%48.6) 26-30, 134'ü (%26.1) 31-40, 67'si (%13) 41-50 yaş aralığında olup, 410'u (%79.8) lisans, 104'ü (%20.2) lisansüstü eğitime sahiptir. Katılımcıların 149'u (%29) ilkokulda, 167'si (%32.5) ortaokulda, 131'i (%25.5) lisede ve 67'si (%13) RAM'da görev yapmaktadır. Katılımcı grupta gönüllülük ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Uygulama, okullar ve rehberlik ve araştırma merkezleri ziyaret edilerek danışmanlarla yüz yüze yapılmıştır. Formların doldurulması yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Verilerin toplanması için gerekli resmi izinler alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, görev yaptığı kurum, meslekteki yılı ve danışma yapma sayısı vb. belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Manevi Yönelim Ölçeği (MYÖ). Bireylerin maneviyatını ölçmek için Kasapoğlu (2016) tarafından geliştirilen ölçek, 7'li Likert tipi ve 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlilik çalışmalarında, AFA sonucuna göre ölçek, toplam varyansın %47.50'sini açıklayan tek faktörden oluşmaktadır. DFA sonucunda, tek faktörlü yapının uyum indekslerinin uygun olduğu tespit edilmiştir [$\chi^2=239.718$, $sd=100$, $p=.000$], $\chi^2/ sd= 2.39$, $RMSEA=0.06$, $RMR= 0.05$, $GFI=0.93$, $AGFI=0.90$, $CFI=0.95$, $IFI=0.95$, $NFI=0.92$].

MYÖ'nin ölçüt-bağımlı geçerliliği ve güvenirlik analizleri için çalışma grubu 277 üniversite öğrencisinden (172 kadın; 105 erkek) oluşmuştur. Ölçüt-bağımlı geçerlilik kapsamında Witmer ve Sweeney (1992) tarafından geliştirilen ve Doğan'ın (2004) Türkçe'ye uyarladığı "İyilik Halini Değerlendirme Ölçeği"nin "maneviyat" alt ölçeği kullanılmıştır. MYÖ ile İyilik Halini Değerlendirme Ölçeği'nin "maneviyat" alt boyutu arasında anlamlı derecede pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r = .57$; $p<.01$). Ölçeğin güvenirlik analizinde, Cronbach Alfa katsayısı .87; test-tekrar test güvenirlik katsayısı iki hafta arayla, .84; madde-toplam korelasyonlarının .37 ile .67 arasında değiştiği ve %27'lik alt-üst grup t değerlerinin anlamlı olduğu ($p<.001$) bulunmuştur (Kasapoğlu, 2016). Bu çalışmada, Manevi Yönelim Ölçeği'nin iç tutarlık katsayısı hesaplanmış ve $\alpha= .92$ olarak saptanmıştır.

Etkili Psikolojik Danışman Niteliklerini Değerlendirme Ölçeği (EPNİDÖ). İkiz ve Totan (2014) tarafından etkili bir psikolojik danışmanda bulunması gereken özellikleri ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçek, bir psikolojik danışmandan sahip olması beklenen; "entelektüel yeterlik", "enerji", "esneklik", "destek", "iyi niyet" ve "öz farkındalık" olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Altı faktörlü kuramsal modelin istatistiksel olarak doğrulanma düzeyi ikinci düzey DFA ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, EPNİDÖ'nün altı faktörlü yapısının olduğu

doğrulanmıştır. Ölçek maddelerinin ait oldukları faktörlerin önemli birer açıklayıcısı oldukları saptanmıştır ($\chi^2= 670.99$, $sd= 271$, $\chi^2/sd= 2.48$, $RMSEA= .06$, $NFI= .93$, $CFI= .93$, $IFI= .4$, $RFI= .92$, $GFI= .90$).

EPNİDÖ'nin güvenilirlik analizlerinde, iç tutarlılık katsayıları "entelektüel yeterlik" için .80, "enerji" için .73, "esneklik" için .70, "destek" için .78, "iyi niyet" için .63, "öz-farkındalık" için .79 ve toplam puan olarak .90 bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test katsayıları üç hafta arayla, "entelektüel yeterlik" için .78, "enerji" için .77, "esneklik" için .72, "destek" için .68, "iyi niyet" için .67, "öz-farkındalık" için .75 ve toplam puan olarak .74 hesaplanmıştır. Ölçek maddelerinin madde-toplam korelasyonlarının .41 ile .63 arasında değiştiği ve %27'lik alt-üst gruplarda tüm maddelerin ayırt edici nitelikte olduğu bulunmuştur ($t=6.24-14.06$; $p<.05$). Sonuç olarak, ölçekte yer alan bütün maddelerin psikometrik açıdan yeterlilik gösterdiği tespit edilmiştir (İkiz ve Totan, 2014). Bu araştırmada ise EPNİDÖ'nin iç tutarlık katsayısı $\alpha= .91$ olarak hesaplanmıştır.

Psikolojik Danışmada Maneviyata Yönelik Danışman Tutum Ölçeği PDMDTÖ.

Araştırmacı tarafından (Kasapoğlu, 2019), tez kapsamında, 2019 yılında psikolojik danışma sürecinde manevi konuları ele alma konusunda danışmanların tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 7 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçeğin geçerlilik çalışmalarında AFA ve DFA kullanılmıştır. AFA sonucunda tek boyuttan oluşan bir yapı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin tek faktörünün varyansa yaptığı katkı %62.77'dir. DFA sonuçlarına göre, ölçeğin tek faktörlü yapısının iyi uyum indekslerine sahip olduğu saptanmıştır ($RMSEA=.04$, $RMR=.03$, $GFI=.98$, $AGFI=.95$, $CFI=.99$, $IFI=.99$, $NFI=.98$).

Ölçeğin güvenilirlik analizlerinin sonuçlarına göre, ölçekte yer alan tüm maddeler için madde-toplam puan korelasyonları .62 ile .84 arasında değişmektedir. Hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .89; test-tekrar test katsayısı üç hafta arayla .88; %27'lik alt-üst grup t değerlerinin anlamlı olduğu ($p<.001$) bulunmuştur. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları

bulgular bölümünde sunulmuştur. Bu araştırmanın ikinci kısmında PDMDTÖ'nin iç tutarlık katsayısı tekrar hesaplanmış (n=514) ve $\alpha = .91$ olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada eksik, yanlış işaretlemeler ve uç değerler analiz dışı bırakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ve çoklu regresyon analizi ile test edilmiştir. Bu araştırmada önem düzeyi .05 olarak alınmıştır. İstatistiksel analizlerin yapılmasında SPSS paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırmada değişkenlere ait aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık katsayıları ve değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayısı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Ölçekler	PDMD T	MY	EPDN -T	EY (EPDN)	Enerji (EPDN)	Esnekli k (EPDN)	Destek (EPDN)	İyiniye (EPDN)	Öz-F (EPDN)
PDMDT	-								
MY	.43**	-							
EPDN-T	.00	.07	-						
EY (EPDN)	-.06	.00	.83**	-					
Enerji (EPDN)	.00	.08	.68**	.38**	-				
Esneklik (EPDN)	.08	.06	.79**	.59**	.48**	-			

Destek (EPDN)	.03	.04	.72**	.52**	.37**	.55**	-		
İyiniyet (EPDN)	.00	.12*	.75**	.52**	.38**	.48**	.48**	-	
Öz-F (EPDN)	.02	.02	.71**	.50**	.33**	.45**	.53**	.58**	-
Ortalama	23.27	88.	106.2	34.1	14.5	15.82	12.63	16.8	12.36
a		8							
SS	6.28	25.	10.49	3.6	2.7	2.25	1.51	2.13	1.73
		1							
Çarpıklık	-.58	-	.31	.10	-.02	.01	.13	-.15	-.03
		1.3							
		1							
Basıklık	.07	.91	-.43	-.63	-.17	-.17	-.31	-.75	-.56

** $p < .01$; * $p < .05$

N=514, PDMDT: Psikolojik Danışmada Maneviyata Yönelik Danışman Tutumu, MY: Manevi Yönelim, EPDN-T: Etkili Psikolojik Danışman Nitelikleri Toplam, EY: Entelektüel Yeterlik, Öz-F: Öz-Farkındalık, SS: Standart Sapma.

Tablo 1'e göre, puanların çarpıklık (-1.31 ile .31) ve basıklık değerleri (-.75 ile .91) normal bir dağılım göstermiştir (George & Mallery, 2019). PDMDT ile MY puanı arasında pozitif ve anlamlı ($r = .43$, $p < .01$), MY puanı ile EPDN alt boyutu iyiniyet puanı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .11$, $p < .05$). PDMDT ile EPDN toplam ve EPDN alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > .05$).

Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Psikolojik danışmada manevi konulara yönelik danışman tutumu, manevi yönelim, etkili psikolojik danışman niteliklerine (entelektüel yeterlik, enerji, esneklik, destek, iyi niyet ve öz-farkındalık) ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Değişken	B	Std. Error _B	β	t	p	Zero-order r	Partial r
Sabit	16.714	2.752	-	6.073	.000	-	-
MY	.108	.010	.434	10.853	.000	.43	.44
EY	-.230	.094	-.132	-2.446	.015	-.06	-.11
Enerji	-.107	.108	-.046	-.992	.322	.00	-.04
Esneklik	.430	.155	.154	2.782	.006	.08	.12
Destek	.119	.218	.029	.546	.585	.03	.02
iyiniyet	-.276	.156	-.094	-1.765	.078	-.01	-.08
Öz-F	.214	.191	.059	1.124	.262	.02	.05
R = .458		R ² = .210					
F ₍₇₋₅₀₆₎ = 19.228		p = 000					

Tablo 2’de görüldüğü üzere, manevi yönelim ve etkili psikolojik danışman niteliği olan entelektüel yeterlik, enerji, esneklik, destek, iyi niyet ve öz-farkındalık değişkenleri birlikte, danışmanların danışmada maneviyata yönelik tutumu ile anlamlı bir ilişki (R = .458, R² = .210) göstermişlerdir (F(7-506) = 19.228, p < .01). Söz konusu yedi değişken birlikte danışmada maneviyata yönelik tutumdaki değişimin %21’ni açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin danışmada maneviyata yönelik tutum üzerindeki görece önem sırası, manevi yönelim (β = .434), esneklik (β = .154), entelektüel yeterlik (β = -

.132), iyi niyet ($\beta = -.094$), öz-farkındalık ($\beta = .059$), enerji ($\beta = -.046$) ve destektir ($\beta = .029$). Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında, yordayıcı değişkenlerden manevi yönelim ($p < .01$), esneklik ($p < .01$) ve entelektüel yeterlik ($p < .05$) değişkenleri, psikolojik danışmanların danışmada maneviyata yönelik tutumları üzerinde anlamlı yordayıcı olarak görülmektedir. Sonuçlar, manevi yönelim ve esnekliğin psikolojik danışmanların danışmada manevi konulara yönelik tutumlarını pozitif yönde, entelektüel yeterliğin ise negatif yönde yordadığını göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, danışmada manevi konuları ele almaya yönelik danışman tutumu manevi yönelim ve etkili danışman nitelikleri açısından incelenmiştir. Araştırmada danışmanların danışmada manevi konular hakkındaki tutumlarına ilişkin toplam varyansın %21'nin manevi yönelim ve etkili danışman nitelikleri ile açıklandığı tespit edilmiştir. Aşağıda ortaya çıkan bulgular tartışılmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusuna göre, danışmanların manevi yönelimi yükseldikçe danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumlarının yükseldiği tespit edilmiştir. Alanyazında bu bulguyu destekleyen benzer araştırmalara rastlanmıştır (Brown vd., 2013, Burke, 2001; Cornish vd., 2012; Harper, 2012; Hofmann, 2009; Lawler, 2007; Lemkuil, 2007; Plumb, 2011; Shafranske & Malony, 1990; Sheridan vd., 1992; Shuler, 2009; Weiss, 1999). Diğer taraftan, manevi yönelimin manevi müdahalelerin kullanımına yönelik tutumları etkilemediğini gösteren araştırma sonuçları da (Francis, 2011) bulunmaktadır.

Alanyazına göre maneviyat ile olumlu deneyimler manevi uygulamaların danışma sürecine dahil edilmesini desteklerken olumsuz manevi deneyimler danışma sürecinde manevi uygulamaların kullanımını azaltmaktadır (Frazier & Hansen, 2009; Walker vd., 2004). van Asselt ve Senstock (2009), çalışmalarında, manevi farkındalığı yüksek olan danışmanın danışanının manevi ilgilerini ve kaygılarını tanıma yeteneğinin daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Aynı

şekilde psikolojik danışmanın kişisel maneviyatının danışanın manevi konularına uyum sağlaması için bir değer alt yapısı sağlayabildiği belirtilmiştir (Gladding, 2013).

Psikolojik danışma uygulamalarında danışmanın danışanlara kaliteli hizmetler sunarken kendi iyi oluşunu korumaya çalışması önemlidir. Araştırmacılar, maneviyatın danışmanların kişisel bakımı için önemli bir kaynak olduğunu belirtmektedir (Aggs & Bambling, 2010; Carlson vd., 2002; Dlugos & Friedlander, 2001; Giles, 2013; Haug, 1998; Moon, 2002; Prest vd., 1999; Schure vd., 2008; Shapiro vd., 2007; Skovholt & Trotter-Mathison, 2016; Sori vd., 2006; Stander vd., 1994; Whitmire, 2014; Wittine, 1995). Sori ve diğerleri (2006), kişisel bakım için manevi inançlarını bir kaynak olarak kullanan danışmanların, danışman olmanın duygusal ve fiziksel gereksinimlerini daha iyi yönetebildiğini savunmaktadır. Ayrıca manevi inançların danışmanların danışanlarının mücadelelerini yargılamadan bir şefkat noktasından görmelerine ve insan ilişkilerini daha olumlu bir şekilde benimsemelerine yardımcı olabileceği öne sürülmüştür (Haug, 1998; Patterson vd., 2000; Stander vd., 1994).

Bu araştırmada danışmanların manevi yönelimleri ile danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumları arasındaki ilişkide ortaya çıkan sonuç, danışmanlardan beklenen kişisel özellikler bağlamında da değerlendirilebilir. Nitekim bir araştırmada, Brooks ve Matthews (2000), kendini kabul ve sevme ile danışmanların manevi iyi oluşu arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki saptamıştır. Psikolojik danışmanların kişisel özelliklerinden kendini kabul (Corey, 2012), diğerlerinin kabulünün anahtarı olarak danışmanlık sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır (Corey, 2012; Egan, 1997; Rogers, 1951). Bir danışman özelliği olan kendine saygı ve sevgi (Corey, 2012), aynı zamanda Rogeryen koşulsuz olumlu kabul ve saygı ile de açıklanmıştır (Brooks & Matthews, 2000). Dolayısıyla kendini kabul eden ve seven bir danışmanın, aynı zamanda manevi iyi oluş özelliğine sahip olarak danışanlarını koşulsuz olumlu kabul ile, terapötik süreçte manevi konulara daha duyarlı olması beklenebilir. Egan (1997), danışmanın portresini çizerken bir danışmanın başkalarının başarmasına yardımcı olmayı umduğu

davranışlara model olabilmek için her şeyden önce kendisini fiziksel, zihinsel, sosyal-duygusal ve manevi olarak büyümeye adayacağını ifade etmiştir.

Araştırmanın diğer bulgusuna göre, psikolojik danışmada manevi konuların ele alınmasına yönelik danışman tutum puanları ile etkili danışman niteliği toplam puanları ve “enerji”, “destek”, “iyi niyet” ve “öz-farkındalık” alt boyutları arasında anlamlı bir korelasyon bulunmamıştır. Alanyazında bu sonuçları karşılaştırabilecek herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında danışmanların psikolojik danışma alanı ile maneviyatı birlikte değerlendirme konusunda herhangi bir eğitim almamış olmaları, maneviyatı psikolojik danışmayla nasıl bütünleştirecekleri konusunda deneyimlerinin olmayışı ve maneviyatla bütünleştirilmiş danışma programlarının bulunmayışı etkili olmuş olabilir.

Danışmanlar maneviyatın danışmayla bütünleştirilebileceği yönündeki çağdaş yaklaşımlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmayabilir, entelektüel düzeyde bilgi sahibi olsalar bile bunu danışma sürecinde ele almayı uygun görebilecek iç motivasyona, duyarlılığa ya da farkındalığa sahip olmayabilirler. Aynı zamanda bu bulgu, psikolojinin bilim olarak gelişme aşamasında din ve felsefeden ayrılma çabalarının bir sonucu olarak da görülebilir. Nitekim psikolojinin tarihsel geçmişine baktığımızda, insan davranışını etkileyen manevi kavramlar psikolojinin bilimsel görüşüyle örtüşmemiştir. Bu iki alan birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmiş ve psikolojinin bilimsel bir disiplin olarak kurulmasına yapılan vurgu, psikolojik işlevsellikte maneviyat ilişkisini kabul etmekte isteksizliğe yol açmış olabilir (Miller, 2003; Miller & Thoresen, 2003; Plante, 2008). Dolayısıyla psikoloji ve psikolojik danışma eğitimleri genel olarak, bu tarihsel geçmişin izleri üzerine temellendirilmiştir. Bu eğitim bakış açısıyla yetişen danışmanların manevi konuları ele alma konusunda bir ön kabullerinin olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, danışmanın “esneklik” niteliğinin danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumunu anlamlı ve pozitif yönlü yordamasıdır. Etkili danışman özelliklerinden olan esneklik özelliğine sahip bir danışman, danışma kuramlarını ve becerilerini danışanlara uygun olacak şekilde uyarlayabilir. Çeşitli danışanların ihtiyaçlarını karşılamak için

tek bir kuramsal yaklaşıma bağlı kalmaksızın farklı yöntem ve teknikleri danışanlarına uyarlayabilir ve kişiselleştirebilir. Esneklik, en çok atıf yapılan etkili danışman özellikleri arasında bulunmuş ve esneklik özelliğinin aynı zamanda sabırlı olmak ve belirsizliğe tolerans ile eş anlamlı kullanıldığı tespit edilmiştir (Halinski, 2009). Bu bağlamda Hyman ve Woog (1989), esneklik özelliğini belirsizliğe tahammül etme yeteneği ve kontrol etmekten ziyade serbest bırakma yeteneği olarak tanımlamıştır. Yine Rogers'ın (1961) kendini gerçekleştirme açıklaması, deneyimlere açık olma özelliğini içermektedir. Ek olarak, danışmanların esnekliği tedaviye eşitlikçi bir yaklaşım sağlamaktadır (Halinski, 2009). Bu bilgiler ile araştırma bulgusu birlikte değerlendirildiğinde, esnek danışmanlar danışanla çalışırken en iyi tekniğin ne olduğunu veya bir seans sırasında tam olarak ne yapılacağını kesin olarak belirleyemeyebilirler. Ancak bu durumda bilişsel ve duyuşsal olarak rahat davranırlar, farklı deneyimlere açıktırlar. Manevi bir konu ile karşılaştıklarında, doğru şeyler yapma gerekliliğini savunan, kendi bilişsel kavramlarının dışına çıkmak istemeyen, sağlamsı ya da belli sınırlar içinde kalan bir bilimsellik yerine, bu yeni karşılaştıkları belirsizliğe ayak uydurma eğiliminde ve rahat oldukları söylenebilir. Ayrıca esneklik özelliği, en önemli ve eğitime en az cevap veren özelliklerden biri olarak görülmektedir (Pope & Kline, 1999).

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu, danışmanın "entelektüel yeterlik" niteliğinin danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumunu negatif yönlü yordamasıdır. Entelektüel yeterliğe sahip psikolojik danışman, danışmanlık kuramları ve becerileri hakkında yeterli bilgi düzeyindedir. Ayrıca sürekli öğrenmek isteyen bir kişidir. Aynı zamanda alanıyla ilgili merakını hiç kaybetmeyerek kendini sürekli geliştirir. Gerekli olduğunda danışanı bilgilendirir ve bilgi toplamaya uygun entelektüel yeterliğe sahiptir (İkiz & Totan, 2014). Bu noktada entelektüel yeterlik daha çok danışmanın mesleki bilgi açısından yeterli olma özelliğini göstermektedir. Daha açık ifadeyle, "teknik ve kuramsal bilgiyle donanımlı" (İkiz 2006; İkiz & Karaca, 2011) olma niteliğini göstermektedir. Bir çalışmada Smith (2004), danışmanın etkinliği ile ilgili uzmanların görüşleri de dahil olmak üzere 68 yılı kapsayan 56 kaynağı içeren ilgili alan

yazını incelemiştir. Alıntılanan özellikleri, bilişsel-davranışsal ve kişisel-duygusal olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Bilişsel-davranışsal kategoride en sık atıfta bulunulan özellikler arasında, beceri, teori ve tekniklerde bilgili olma bulunmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, danışmanların aldıkları mesleki eğitim çerçevesinde manevi konuları din adamlarının branşı olarak görmeleri, kendilerini rahatsız hissetmeleri, danışmada manevi konulara nesnel ve tarafsız kalmalarının öğretilmesi, zaman ayırmak istememeleri ve yetkinlik seviyelerinin ötesinde olduğunu düşünmeleri manevi konuları danışma sürecinde ele almalarının önündeki engellerden gösterilmektedir (Burke vd., 2005; Gladding & Crockett, 2019; Koenig, 2004; Koenig vd., 2012). Bu engellerden birisi olan danışmanların manevi konuları din adamlarının branşı olarak görmelerine yönelik Everts ve Agee (1995), özellikle manevi yönlendirme/rehberlik ve pastoral danışmanın, psikolojik danışma ve psikoterapi alanından farklı bir perspektifinin olduğunu kavramaları için danışma öğrencilerinin danışmada maneviyatın rolüne ilişkin eğitilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda Pargament (2009), birçok danışmanın ruh sağlığı bozukluklarını anlamak üzerine eğitildiğini, ancak danışmanlarının manevi değerlerini danışma oturumlarına entegre etmek için yeteri kadar eğitilmediğini ve dolayısıyla danışmanların manevi sağlık işlevlerini iyileştirmeye nasıl yardımcı olabileceği konusunda bir anlayışa sahip olmadıklarını belirtmiştir. Psikolojik danışma ve maneviyatın uygun bir şekilde bütünleştirilmesi, ancak psikolojik danışmada maneviyatın rolü ve danışmanın kendi tutum ve inançlarını inceleme fırsatı konusunda yeterli eğitim aldığında meydana gelebilmektedir (Brown vd., 2013).

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanı sadece PDR mezunu olan danışmanlar katılmıştır. Ayrıca çalışma grubu resmi okullarda ve rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan psikolojik danışmanlar ile sınırlıdır. Ölçeklerin kendini bildirim ölçme araçları olmaları ve örneklemin uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmesi diğer sınırlılıklardandır.

Psikolojik danışmada maneviyatı ele almaya yönelik tutum ile danışmaya maneviyatı müdahale aracı olarak dahil etmek birbirinden farklıdır. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda danışmanların maneviyatı ele almaya yönelik tutumları ile danışmada maneviyatı müdahale yöntemi olarak kullanmaları arasındaki ilişkiler incelenebilir. Psikolojik danışmanlar, danışma sürecini güçlendirecek şekilde manevi konuları nasıl bütünleştirebilir, değerlendirebilir veya kullanabilir? Bu konular üzerinde araştırmalara gereksinim vardır. İleride yapılacak çalışmalarda bu konular tek tek ele alınıp incelenebilir.

Türkiye’de psikolojik danışmada ve psikoterapide maneviyat henüz yeni bir alan sayılabilir. Bu nedenle bu konuda çeşitli çalışmalara ihtiyaç vardır. Örneğin, danışmada manevi konuları ele almaya yönelik tutumları etkileyen diğer faktörleri belirlemeye yönelik araştırmalar yapılabilir. Böylece hizmet kalitesinin yükseltilmesi hedeflenebilir. Ayrıca ileride sürekli eğitim kapsamında, danışmanlara danışmada maneviyat hakkında hizmet içi eğitim verilip bu konuda farkındalık sağlanabilir. Psikolojik danışmada maneviyatın ele alınmasında danışan bakış açısı da önemlidir. Dolayısıyla potansiyel danışanların ve daha önce danışma almış ya da henüz danışma alan danışanların bu konudaki algıları ve bakış açıları üzerine çalışmalar yapılabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar(lar), bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar(lar), bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan (2017 / 16-2) etik izin alınmıştır.

Kaynakça/References

- Adams, J. R. (2012). Spiritual issues in counseling: What do students perceive they are being taught? *Counseling and Values*, 57(1), 66-80. doi:org/10.1002/j.2161-007X.2012.00009.x
- Aggs, C., & Bambling, M. (2010). Teaching mindfulness to psychotherapists in clinical practice: The mindful therapy programme. *Counselling and Psychotherapy Research*, 10(4), 278-286. <https://doi.org/10.1080/14733145.2010.485690>
- American Counseling Association. (2015). *The ACA encyclopedia of counseling* (pp. 517-521). John Wiley & Sons. doi:10.1002/9781119221548.ch19
- American Counseling Association (2014). *Code of ethics*. <https://www.counseling.org/resources/aca-code-of-ethics.pdf>
- American Counseling Association. (2010). 20/20: Consensus definition of counseling. <https://www.counseling.org/about-us/about-aca/20-20-a-vision-for-the-future-ofcounseling/>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM5)*. American Psychiatric Publishing.
- American Psychological Association. (t.y.). *About society for the psychology of religion and spirituality*. <https://www.apadivisions.org/division-36/about>
- Ano, G. G., & Pargament, K. I. (2013). Predictors of spiritual struggles: An exploratory study. *Mental Health, Religion & Culture*, 16(4), 419-434. <https://doi.org/10.1080/13674676.2012.680434>
- Association for Spiritual, Ethical and Religious Values in Counseling. (2017). *Bylaws*. <http://www.aservic.org/wp-content/uploads/2018/07/ASERVIC-2017-Bylaws->
- Barnett, J. E. (2016). Are religion and spirituality of relevance in psychotherapy? *Spirituality in Clinical Practice*, 3(1), 5-9. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/scp0000093>
- Bluemlein, J. S. (2003). *Professional helpers' perceptions of spirituality in the counseling process* [Doctoral dissertation, University of Cincinnati].
- Bohecker, L., Schellenberg, R., & Silvey, J. (2017). Spirituality and religion: The ninth CACREP core curriculum area. *Counseling and Values*, 62(2), 128-143. doi:org/10.1002/cvj.12055
- Brooks Jr, C. W., & Matthews, C. O. (2000). The relationship among substance abuse counselors' spiritual well-being, values, and self-actualizing characteristics and the impact on clients' spiritual well-being. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 21(1), 23-33. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1874.2000.tb00149.x>
- Brown, O., Elkonin, D., & Naicker, S. (2013). The use of religion and spirituality in psychotherapy: Enablers and barriers. *Journal of Religion and Health*, 52(4), 1131-1146. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10943-011-9551-z>
- Burke, J. F. (2001). *Dealing with issues of spirituality when they emerge in the counseling process* [Doctoral dissertation, Fordham University, New York].
- Burke, M. T., Chauvin, J. C., & Miranti, J. G. (2005). *Religious and spiritual issues in counseling: Applications across diverse populations*. Brunner-Routledge.
- Butts, C. M. & Gutierrez, D. (2018). Expanding Intake Assessment to Incorporate Spirituality Using Five Functional Tasks. *Counseling and Values*, 63(2), 147-163. doi:org/10.1002/cvj.12085

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel F. (2010). Bilimsel araştırma yöntemleri (5. baskı). Pegem Akademi.
- Carlson, T., Erickson, M. J., & Seewald-Marquardt, A. (2002). The spiritualities of therapists' lives. *Journal of Family Psychotherapy*, 13(3-4), 215-236. https://doi.org/10.1300/J085v13n03_01
- Cashwell, C. S., & Young, J. S. (Eds.). (2011a). *Integrating spirituality and religion into counseling: A guide to competent practice* (2nd ed.). American Counseling Association.
- Cashwell, C. S., Bentley, D. P., & Bigbee, A. (2007). Spirituality and counselor wellness. *The Journal of Humanistic Counseling*, 46(1), 66-81. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1939.2007.tb00026.x>
- Chandler, C. K., Holden, J. M., & Kolander, C. A. (1992). Counseling for spiritual wellness: Theory and practice. *Journal of Counseling and Development*, 71, 168-175. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1992.tb02193.x>
- Corey, G. (2012). *Theory and practice of counseling and psychotherapy* (9th ed.). Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Corey, G., Corey, M. S., & Callanan, P. (2011). *Issues and ethics in the helping profession* (8th ed.). Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Cornish, M. A., Wade, N. G., & Post, B. C (2012). Attending to religion and spirituality in group counseling: Counselors' perceptions and practices. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 16(2), 122-137. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0026663>
- Curtis, R. C., & Davis, K. M. (1999). Spirituality and multimodal therapy: A practical approach to incorporating spirituality in counseling. *Counseling and Values*, 43, 199-210. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.1999.tb00143.x>
- DİB. (2014). *Türkiye'de dini hayat*. DİB Yayınları.
- Dlugos, R. F., & Friedlander, M. L. (2001). Passionately committed psychotherapists: A qualitative study of their experience. *Professional Psychology-Research and Practice*, 32, 298-304.
- Doğan, T. (2004). *Üniversite öğrencilerinin iyilik halinin incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Duncan, B. L., Miller, S. D., Wampold, B. E., & Hubble, M. A. (Eds.). (2010). *The heart and soul of change: Delivering what works in therapy* (2nd ed.). American Psychological Association.
- Egan, G. (1997). *Psikolojik danışmaya giriş* (F. Akkoyun, Trans.). From Ofset.
- Elkins, D. N. (2005). A humanistic approach to spirituality oriented psychotherapy. In L. E. Sperry and E. P. Shafranske (Eds.). *Spiritually oriented psychotherapy* (p.131-151). American Psychological Association.
- Elkins, D. N. (2015). Beyond religions: Toward a humanist spirituality. In K. J. Schneider, J. F. Pierson, and J. F. T. Bugental (Eds.). *The handbook of humanistic psychology: Theory, research, and practice* (2nd ed., pp. 681-692). Sage.
- Euronews (2019). *KONDA'nın toplumsal raporuna göre Türkiye'de inançsızlık yükselişte*. <https://tr.euronews.com/2019/01/03/konda-nin-toplumsal-degisim-raporuna-gore-turkiye-de-inancsizlik-yukseliste>

- Everts, J. F., & Agee, M. N. (1995). Including spirituality in counselor education: Issues for consideration, with reference to a New Zealand example. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 17, 291-302. doi:10.1007/BF01407745
- Fallot, R. D. (2001). Spirituality and religion in psychiatric rehabilitation and recovery from mental illness. *International Review of Psychiatry*, 13, 110-116. <https://doi.org/10.1080/09540260120037344>
- Francis, J. (2011). *Religious and spiritual beliefs, practices, professional attitudes and behaviors of clinical and counseling psychology interns* [Doctoral dissertation, Pepperdine University].
- Frazier, R. E., & Hansen, N. D. (2009). Religious/spiritual psychotherapy behaviors: Do we do what we believe to be important? *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(1), 81-96. doi:10.1037/a0011671
- Fukuyama, M. A., & Sevig, T. D. (1997). Spiritual issues in counseling: A new course. *Counselor Education and Supervision*, 36(3), 233-244. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.1997.tb00391.x>
- Garner, C. M., Webb, L. K., Chaffin, C., & Byars, A. (2017). The soul of supervision: Counselor spirituality. *Counseling and Values*, 62(1), 24-36. doi:org/10.1002/cvj.12047
- George, D., & Mallery, M. (2019). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference 17.0 update* (15. ed.). Routledge.
- Giles, J. H. (2013). *The role of spirituality in therapist self-care: An exploration of students beliefs and practices* [Master's thesis, North Dakota State University, US]. <https://pdfs.semanticscholar.org/>
- Gladding, S. T. (2013). *Psikolojik danışma* (N. Voltan Acar, Çev.). Nobel Yayıncılık.
- Gladding, S. T., & Crockett, J. E. (2019). Religious and spiritual issues in counseling and therapy: Overcoming clinical barriers. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 21(2), 152-161. <https://doi.org/10.1080/19349637.2018.1476947>
- Haddock, L. R., & Falkner, J. (2017). Self-Care and self-growth: A professional responsibility. In D. Capuzzi and D. R. Gross (Eds.), *Introduction to the counseling profession* (7th ed., pp. 94 -116). Routledge.
- Halinski, K. H. (2009). *Predicting beginning master's level counselor effectiveness from personal characteristics and admissions data: An exploratory study* [Doctoral dissertation, University Of North Texas].
- Harper, D. M. (2012). *Influences of five counseling psychologists' spiritual and religious views on their identity and role as counseling psychologists in practice* [Doctoral dissertation, New Mexico State University Las Cruces].
- Haug, I. E. (1998). Including a spiritual dimension in family therapy: Ethical considerations. *Contemporary Family Therapy*, 20(2), 181-194.
- Helminiak, D. A. (2001). Treating spiritual issues in secular psychotherapy. *Counseling and Values*, 45, 163-189. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2001.tb00196.x>
- Henriksen, R. C., Jr., Polonyi, M. A., Bornsheuer-Boswell, J. N., Greger, R. G., & Watts, R. E. (2015). Counseling students' perceptions of religious/spiritual counseling training: A qualitative study. *Journal of Counseling and Development*, 93, 59-69. doi:org/10.1002/j.1556-6676.2015.00181.x

- Hickson, J., Housley, W., & Wages, D. (2000). Counselor's perceptions of spirituality in the therapeutic process. *Counseling and Values*, 45, 58-66. doi:org/10.1002/j.2161-007X.2000.tb00183.x
- Hofmann, L. I. (2009). *Spiritualität und Religiosität in der psychotherapeutischen praxis. Eine bundesweite befragung von psychologischen psychotherapeuten* [Doctoral dissertation, Carl von Ossietzky Universität, Oldenburg].
- Hook, J. N., Captari, L. E., Hoyt, W., Davis, D. E., McElroy, S. E. ve Worthington, E. L., Jr. (2019). Religion and spirituality. In J. C., Norcross, (Ed.). *Psychotherapy relationships that work: Therapist contributions and responsiveness to patients* (3rd ed., pp. 212-263). Oxford University Press.
- Hyman, R. B. ve Woog, P. (1989). Flexibility, the dominant characteristics of effective helpers: A factor analytic study. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 22(3), 151-157. doi.org/10.1080/07481756.1989.12022924
- Ingersoll, R. E. (2004). An integral approach to spiritual wellness in school/counseling settings. *Professional School Counseling*, 7, 301-308.
- İkiz, F. E. (2006). *Danışma becerileri eğitiminin danışmanların empatik eğilim, empatik beceri ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- İkiz, F. E., & Karaca, R. (2011). Danışma becerileri eğitiminin psikolojik danışmanların empatik becerisine etkisi. *e-journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 1585-1595.
- İkiz, F. E., & Totan, T. (2014). Etkili psikolojik danışman niteliklerinin değerlendirilmesine ilişkin ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(42), 269-279.
- Johnson, R. (2013). *Spirituality in counseling and psychotherapy*. John Wiley.
- Kasapoğlu, F. (2016). Manevi Yönelim Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 51-68. doi:org/10.17679/iuefd.16360640
- Kasapoğlu, F. (2019). *Psikolojik danışmanların danışmada maneviyata ilişkin tutumlarının manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Koenig, H. G. (2004). Religion, spirituality and medicine: Research findings and implications for clinical practice. *Southern Medical Journal*, 97, 1194-1200.
- Koenig, H. G. (2018). *Religion and mental health: Research and clinical applications*. Academic Press. doi:org/10.1016/C2016-0-00979-8
- Koenig, H., Koenig, H. G., King, D., & Carson, V. B. (2012). *Handbook of religion and health* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Kuzgun, Y. (1997). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. ÖSYM Yayınları.
- Lambert, M.J. (2013). The efficacy and effectiveness of psychotherapy. In M.J. Lambert (Ed.), *Bergin and Garfield's handbook of psychotherapy and behavior change* (6th ed., pp. 169-218). Wiley.
- Lawler, M. A. (2007). *An exploration of therapists' perception of personal and professional spirituality* [Doctoral dissertation, Capella University, Minneapolis].
- Lemkuil, J. L. (2007). *Integration of spirituality into clinical practice* [Doctoral dissertation, The University of Wisconsin-Milwaukee].

- Ljungberg, K. L. (2006). *The soul of psychotherapy: Incorporating spirituality and religion into diversity training* [Doctoral dissertation, Argosy University, Hawaii].
- Martin-Causey, T. (2001). *Spirituality as a multicultural consideration: Implications for practice and training* [Doctoral dissertation, New Mexico State University Las Cruces].
- Matise, M., Ratcliff, J. ve Mosci, F. (2018). A working model for the integration of spirituality in counseling. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 20(1), 27-50.
<https://doi.org/10.1080/19349637.2017.1326091>
- Matthews, P. J. (2004). *Spirituality and self-efficacy in counseling and social work trainees* [Doctoral dissertation, University of Arkansas, Arkansas].
- Miller, G. (2003). *Incorporating spirituality in counseling and psychotherapy: Theory and technique*. John Wiley and Sons, Inc.
- Miller, W. R. ve Thoresen, C. E. (1999). Spirituality and healthy. In W. R. Miller (Ed.). *Integrating spirituality into treatment* (pp. 3-18). American Psychological Association.
- Moon, G. W. (2002). Spiritual direction: Meaning, purpose and implications for mental health professionals. *Journal of Psychology and Theology*, 30, 264-275.
<https://doi.org/10.1177%2F009164710203000402>
- Moss, R., & Glowiak, M. V. (2017). The therapeutic alliance and the helping relationship. In D. Capuzzi and D. R. Gross (Eds.), *Introduction to the counseling profession* (7th ed., pp. 145-166). Routledge.
- Myers, J. E. (2009). Wellness through social interest: The goal of helping. In T. J. Sweeney (Ed.), *Adlerian counseling and psychotherapy: A practitioner's approach* (pp.33-46). Routledge Taylor & Francis.
- Myers, J. E., & Williard, K. (2003). Integrating spirituality into counselor preparation: A developmental, wellness approach. *Counseling and Values*, 47(2), 142-155.
<https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2003.tb00231.x>
- Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2008). Wellness Counseling: The evidence base for practice. *Journal of Counseling & Development*, 86, 82-493. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2008.tb00536.x>
- Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, J. M. (2000). The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling and Development*, 78(3), 251-266. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x>
- Neukrug, E. (2016). *The world of the counselor: An introduction to the counseling profession* (5th ed.). Cengage Learning.
- Norcross, J. C., & Guy, J. D. (2007). *Leaving it at the office: Psychotherapist self-care*. Guilford Press.
- Norcross, J. C., & Wampold, B. E. (Eds.). (2019). *Psychotherapy relationships that work: Volume 2: Evidence-based therapist responsiveness* (3rd ed). Oxford University Press.
- Nystul, M. S. (2016). *Introduction to counseling: An art and science perspective* (5th ed.). Sage Publications.
- Oluseyi, A. E., & Oreoluwa, S. V. (2014). Factorial Composition of Counsellor Effectiveness Scale. *World Journal of Education*, 4(4), 61-69.
- Pargament, K. I. (2009). The spiritual dimension of coping: Theoretical and practical considerations. In M. de Souza et al. (Eds.), *International handbook of education for spirituality, care and wellbeing* (pp. 209-230). Springer Science.

- Pargament, K. I. (2011). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. The Guilford Press.
- Pargament, K. I., Murray-Swank, N. A., & Tarakeshwar, N. (2005). An empirically based rationale for a spiritually-integrated psychotherapy. *Journal of Mental Health, Religion and Culture*, 8(3), 155-165. doi:10.1080/13694670500138940
- Passmore, N. L. (2003). Religious issues in counseling: Are Australian psychologists “dragging the chain”? *Australian Psychologist*, 38, 183-192.
- Patterson, J., Hayworth, M., Turner, C., & Raskin, M. (2000). Spiritual issues in family therapy: A graduate-level course. *Journal of Marital and Family Therapy*, 26(2), 199-210. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2000.tb00289.x>
- Plante, T. G. (2007). Integrating spirituality and psychotherapy: Ethical issues and principles to consider. *Journal of Clinical Psychology*, 63(9), 891-902. doi:10.1002/jclp.20383
- Plumb, A. M. (2011). Spirituality and counselling: Are counsellors prepared to integrate religion and spirituality into therapeutic work with clients? *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy/Revue canadienne de counseling et de psychothérapie*, 45(1), 1-16.
- Pope, V. T. (1996). *Personality characteristics of effective counselors: The Counselor Characteristic Inventory* [Doctoral dissertation, Idaho State University, Pocatello].
- Pope, V. T., & Kline, W. B. (1999). The personal characteristics of effective counselors: What 10 experts think. *Psychological Reports*, 84(3), 1339-1344.
- Prest, L. A., Russel, R., & D'Souza, H. (1999). Spirituality and religion in training, practice and personal development. *Journal of Family Therapy*, 21(1), 60-77. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00104>
- Prusak, J. (2016). Differential diagnosis of “Religious or Spiritual Problem” —Possibilities and limitations implied by the V-code 62.89 in DSM-5. *Psychiatria polska*, 50(1), 175-186. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27086337>
- Quillin, A. B. (2003). *Perceptions of the spiritual: An assessment of master's level student counselors' views of spirituality* [Doctoral dissertation, Kent State University, Ohio].
- Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2004). *Casebook for a spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. American Psychological Association.
- Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2005). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy* (2nd ed.). American Psychological Association. doi:10.1037/11214-000
- Robertson, L. A. (2010). The Spiritual Competency Scale. *Counseling and Values*, 55(1), 6-24.
- Rogers, C. R. (1951). *Client-centered therapy*. Houghton-Mifflin.
- Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person*. Houghton-Mifflin.
- Sargeant, N. M. (1989). Spirituality and adult survivors of child sexual abuse: Some treatment issues. In S. M. Sgroi (Ed.), *Vulnerable populations: Sexual abuse treatment for children, adult survivors, offenders and persons with mental retardation* (Vol. 2, pp. 167-202). Lexington.
- Schure, M., Christopher, J., & Christopher, S. (2008). Mind-body medicine and the art of selfcare: Teaching mindfulness to counseling students through yoga, meditation, and qigong. *Journal of Counseling and Development*, 86(1), 47-56. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2008.tb00625.x>
- Seligman, L., & Reichenberg, L. W. (2013). *Theories of counseling and psychotherapy: Systems, strategies, and skills* (4th ed.). Pearson Prentice Hall.

- Shafranske, E. P., & Malony, H. N. (1990). Clinical psychologists' religious and spiritual orientations and their practice of psychotherapy. *Psychotherapy, 27*, 72-78.
- Shapiro, S. L., Brown, K., & Biegel, G. M. (2007). Teaching self-care to caregivers: Effects of mindfulness-based stress reduction on the mental health of therapists in training. *Training and Education in Professional Psychology, 1*(2), 105-115.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1931-3918.1.2.105>
- Sheridan, M. J., Bullis, R. K., Adcock, C. R., Berlin, S. D., & Miller, P. C. (1992). Practitioners' personal and professional attitudes and behaviors toward religion and spirituality: Issues for education and practice. *Journal of Social Work Education, 28*(2), 190-203.
<https://doi.org/10.1080/10437797.1992.10778772>
- Shuler, M. K. (2009). *The influence of spiritual development on counselor beliefs about the role of religion and spirituality in counseling* [Doctoral dissertation, The University of Texas at San Antonio].
- Skovholt, T. M., & Trotter-Mathison, M. (2016). *The resilient practitioner: Burnout and compassion fatigue prevention and self-care strategies for the helping professions* (3rd ed.). Routledge.
- Smith, J. (2004). *Assessing prospective students for master's level cacep counseling programs: Evaluation of personal-emotional characteristics* [Doctoral dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia].
- Smith, J. D. (2006). *Rehabilitation counselor willingness to integrate spirituality into client counseling session* [Doctoral dissertation, State University of New York].
- Sori, C., Biank, N., & Helmeke, K. B. (2006). Spiritual self-care of the therapist. In K. B. Helmeke, C. Sori (Eds.), *The therapist's notebook for integrating spirituality in counseling: Homework, Handouts and activities for use in psychotherapy* (1st ed., pp. 3-18). Haworth Press.
- Sperry, L., & Shafranske, E. P. (2005). (Eds.). *Spiritually oriented psychotherapy*. American Psychological Association. doi.org/10.1037/10886-000
- Stander, V., Piercy, F. P., Mackinnon, D., & Helmeke, K. (1994). Spirituality, religion and family therapy: Competing or complementary worlds? *The American Journal of Family Therapy, 22*(1), 27-41. <https://doi.org/10.1080/01926189408251295>
- Sue, D. W., & Torino, G. C. (2005). Racial-cultural competence: Awareness, knowledge, and skills. In R. T. Carter (Ed.), *Handbook of racial-cultural psychology and counseling: Training and practice* (2nd ed., pp. 3-18). John Wiley and Sons.
- Takmaz, Z. (2017). *Psikolojik danışma etkileşiminde maneviyata bakış: Nitel bir çalışma* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- van Asselt, K. W., & Senstock, T. D. B. (2009). Influence of counselor spirituality and training on treatment focus and self-perceived competence. *Journal of Counseling and Development, 87*(4), 412-419. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2009.tb00125.x>
- Walker, D. F., Gorsuch, R. L., & Tan, S. Y. (2004). Therapists' integration of religion and spirituality in counseling: A meta-analysis. *Counseling and Values, 49*(1), 69-80.
<https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2004.tb00254.x>
- Weiss, J. F. (1999). *A qualitative investigation of counseling students' attitudes toward addressing spiritual issues in counseling* [Doctoral dissertation, The University of Georgia].
- West, W. (2000). *Psychotherapy and spirituality*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Whitmire, Ç. H. (2014). *The role of spirituality in self-care for counselors working with trauma* [Doctoral dissertation, Barry University, U.S].
- Witmer, J. M., & Sweeney, T. J. (1992). A holistic model for wellness and prevention over life span. *Journal of Counseling and Development, 71*(2),140-148.
<https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1992.tb02189.x>
- Wittine, B. (1995). The spiritual self: Its relevance in the development and daily life of the psychotherapist. In M.B. Sussman (Ed.), *A perilous calling: The hazards of psychotherapy practice* (pp. 288-301). New York, NY: John Wiley and Sons.
- Worthington, E. L., Hook, J. N., Davis, D. E., & McDaniel, M. A. (2011). Religion and spirituality. *Journal of Clinical Psychology, 67*(2), 204-214. doi.org/10.1002/jclp.20760
- Zinnbauer, J., Pargament, I. K., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A. B., & Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion, 36*(4), 549-564.

İletişim/Correspondence

Dr. Figen KASAPOĞLU

figenkasapoglu.721@gmail.com

Prof. Dr. Mustafa KUTLU

mustafa.kutlu@inonu.edu.tr